

PLETAČI KRLETKI

*Ovaj rukopis posvećujem djevojčicama
iz mog susjedstva Beti i Erni Štraus,
čije su djetinjstvo uništili bezumnici 1941. godine*

LUCA

Miris što ga je osjetila čim je kročila u ovu kuću s dugim, mračnim hodnikom za nju je bio duh; išao joj je iza leđa, sjedeo za sto i uzimao kašiku, pratio je do vrata zahoda čučavca od biljurnih pločica, lijegao s njom u krevet od teškog izrezbarenog drveta i gušio je svojom oštrinom sve dok ne bi pobjegao u san.

Ali ni tad, u snu, miris joj nije dao mira – kroz nosnice joj se uvlačio u oba plućna krila, strujao krvlju do mozga i onda bi započinjala vraćanje u Božinački krš.

U glavi joj je pucalo jutro, vidik se širio od njene verande prema Ličkoj Podvali; gnijezdi se svitanje u plavičastoj izmaglici dok s tornjića crkve u Pridolju odjekuje Jutarnja. Fra Ušo Điklica poteže konop i zardalo zvonu čini: dooongding! Drugi popo, mladomisnik Josan Ličina, hrani golovratkog pjetlića, i kako joj se u snu dočarava, zasigurno promišlja koji je dan kolovoza, jer Župni dvorić nema kalendara, izuzev onog nepisanog što je zabit u glavurdi fra Uše Điklice – zasigurno se pita koliko je ostalo dneva do Duhovskog petka.

Eto, takav je Lucin san s početka noći, ali on se širi i dalje, kudikamo dalje – eno joj ga u bijeloj srsi, u glogu, i netom se otresla zvonjava, evo ti je u njenom prostranom dvorištu s brezovom metlom u ruci. Razgoni nakupljenu pljevu i plijesan ispred rošavih kamenih skalina do trijema, na kome se nekad, u sretnim dobima, kupilo i dičilo, jelo i pilo, pivalo i igralo. A đe je to sad? Jesu li ostale dvije ili tri bundeve za napoj krmači? Šta je u košu i da li je u zavitrac kanula nebeska pljuskovina i da li će biti vode da do utornika iskuha mandru i ispere krpe za motanje oko čabrica? U snu Luca posve jasno raspoznaje svoj imetak – u mozgu su joj izrendani koluti sireva, u ušima joj šišti mlijeko za sirišta, oćutkuje po samo njoj svojstvenom čulu bjelinu i miris vimena ušinute krave Šibulje i skorupljenih krpurina okačenih po prošću na ogradi. "Blagosivljaš li me to, sveta majko Bogorodice" – otme joj se u snu iz grla, dok njen muž Jere Trtica na drugom

jastuku hrče ko zaklan vo. Luci se u snu javi stožina što je iza nje na kućištu ostala uz kokošinjac i sad joj se pričinja kako je razgrabljuju namjernici i zlodusi, pod sklopljenim očima prskaju joj jare i svija se kameni puteljak što od dvorišnih vratnica strmaka prema ukipljenom tornju u Podvali. Snom ona spušta umorno tijelo na kućni prag i stisnutih vijeda očekuje poštonošu Tajugu da se pomoli onako krakat i razbacan – hoće li Bogorodica dati da što donese od Ujašina iz Jamerike? Ej, kamo puste sreće!

Kad joj se san tu ustavi, na njenom licu se hvata skrama radosti i iščekivanja, koja zadugo ostaje; drhtavim prstima razmotava šarenu kovertu, ponekad u žurnji otcijepi rub pisma, ali čita. Doći će pare, Luce, za Duhovski petak, očekni, daleko je Jamerika, na kraj svita, ali naći će te i poštar i para... Tu se san raskine stvarnošću, onom brigom – potajicom što je ni u snu ne ostavlja. U mozgu joj se otvara bijelo obješeno vime kao barčilo i ona pod jastučićima jagodica čuti po prstima šištanje mlijeka i miris štale. Vidi dvije stražnje Šibuljine noge s preglobnom koščurom, visuljke do papaka na kojima se skorjepila balega. Prijatna struja mlijeka drhti joj na dlanovima i ona u snu stiska šake kao da joj je u njima vrijednosno pismo za kasirku u Gospiću.

Poštonoše nema i nema. I tek što bi krajičkom snovidice, iz prirepka marame na glavi uhvatila nešto crno i smotano, kao da je ko hitnuo u kamenjar staru čarapu, shvatila bi da je to poštonoša Tajuga s izlizanom torbom preko trbuha. San–duh i duh–miris sjedinjavali bi se u njenoj svijesti u iskričav vrisak. Neko iz ove prostrane jevrejske kuće, u koju ju je doveo Jere, neko što je živio u prostirci i posteljini, neko iz perja u jastucima odmah ispod njene glave – duh bi je doticao mirisom joda, karbolneuma, oporošću isparenog alkohola za rane, prašcima i ljekarijama iz doktorove ordinacije. Flašice i injekcije, kutije s mazarijama što ih je zatekla u vitrinama ormara sa mesinganim kvakakma – sav taj sijaset neobičnih predmeta raskidao bi njen san na dvije ravne polovine. Jedna je bila izatkana brigom za kućište u Božinačkom kršu, za krvavu Šibulju i pitalicom ko se o tome stara i ko poji i hrani krmaču i kokoške, a u drugoj polovici se motao potpuno čist osjećaj straha i nesnalaženja u ovoj raskoši jevrejske kuće u koju se Jere dovukao početkom proljeća. Te nespojive činjenice u Lucinom biću tukle su se prstima, grebale noktima i čupale jedna drugoj pramenje žive kose, i tek kad bi odnekud ciliknulo zvono, ili kad bi se javio lelek Skrušene Kate iz Podjarine, ona bi se u snu vraćala poštonošinoj zgurenoj prilici, puteljku i dvorištu. Sve bi za božiji časak nestajalo u ogromnoj perini ispod njene glave, u mirisu tijela i znoja ljudi što su nekad na tom istom jastuku držali svoje glave. Luca bi se trzala kako koza–mamac, koju su vezali za bijel glogov kolac vučini krvožderu. Cimala bi telom, znojila bi se i pitaj Bogorodicu šta još ne – ona to nije mogla znati dok joj s očiju ne bi odskočili kapci i dok joj se u polumraku sobe ne bi ukazao prozor na suprotnom zidu.

Logornikova žena je već čitavu uru bila budna, ali se u krevetu nije pomicala; pritajena kao u kakvoj busiji, udisala je iznova kiselkast vonj Jerina tijela i slušala njegovo nekontrolisano disanje s prekidima i pitala se što li on sanja, šta ga pritišće i mori? Sveta majko milosnico, da li je to sklupčano, usnulo tijelo što puhće zrak iz sebe usnicama skrojenim u trubicu – je li to njen Jere? I tijelo, izgled, odjeća i ponašanje – sve je nakon tolikog izbivanja od kuće za nju bilo tuđe. I kad progovori, zbog one izjedene hrskavice između nosnica, iz njegovog šobonji kao da je u badnju. Dotakne li je nije to ko nekad. Oprosti Bože, kao da privlači

sebi na rutava prsa kladu, otirač, šta li – razmišljala je trepćući ukoso, prema bijelim, visokim vratima sobe. Tamo su se nazirale Jerine visoke čizme, na jednom klinu je visio zeleni mundir, a na drugom kaiš s futrolom za livor.

Vonj Jerina tijela što ga je donio iz tuđine imao je u sebi isti, kiselkast i žestok ujed, koji bi je bockao u nosnicama kao kad bi rastvarala umašćeni molitvenik, ili ako bi sjedjela na Drmušinim kolima sprijeda, odmah iza širokih sapi njegova ćoravog konja Lipušina. Nije li tog vonja i u njegovom kaišu, u uniformi, u čizmama. Miris stranjskog, njoj nepoznatog svijeta po kojemu se krio? Onih golemih i tajnovitih kuća kao što je ova u koju ju je doveo iz Božinaca i o kojima joj je pričao kad se početkom aprila vratio sav prašnjav i s bijelom trakom oko ruke, na kojoj je bilo utisnuto, kao konjska potkova, krupno slovo U. Nije li u tom vonju i miris kakve ženturače s kojima se valjao u istim ovakvim, gospodskim krevetima po Italiji i Mađarskoj?

U prigušenoj svjetlosti jutra što je nadiralo kroz platnene žaluzine na prozoru, ona je na suprotnom zidu, sučelice krevetima u kojima su ležali, ponovo, ko zna po koji put, posmatrala veliku uljanu sliku u kafenom ramu, na kojoj se s blagonaklonošću na nju osmjehivalo lice mladog pastira; momčuljak je imao kapu s kićankom – tandrkušom, plave oči, a u rukama je držao štap. Ispred njega, sve do ruba jarkozelenog grmlja, pasle su raštrkane ovce. Pitala se trepćući kao u čudu: zar je moguće da netko povjeri toliko blago jednom dječaku ili tom momčuljku, koji uz sebe, osim pruta, nema ni psa, niti starijeg domaćina? Zbog toga i jeste slika, zaključila je logornikova žena Luca, i pogled joj privuče strop sobe; tačno iznad njihovih nogu visio je bakarnim lancima učvršćen veliki, tanjirasti tuster sa šest žarulja. U polumraku on joj se pričinio glavom ogromnog, mnogookog medvjeda – uškopnika, što ga Cigani redovito za Veliku gospojinu dovode pred crkvu u Podvali. Desno – Luca spusti pogled malo naniže – ugledala je tjemena dvaju trokrilnih ormana s rezbarijama lišća i dva naga dječaka. Upravo iza tih vrata je najgušće izlazio miris medikalija – balzama, joda, nanijaka i žalfije. Koliko puta se stresla kad bi prišla tim ormarima da uzme kakav dio Jerine ili svoje odjeće?

Disala je zato oprezno, škrto kusajući zrak, nadajući se da će na taj način, makar i prisilno, smanjiti prostor u nosnicama i kućnom duhu zapriječiti da joj pogani dušu. Međutim, odmah bi joj se pred očima odslikala vješalica s bijelim mantilima, izlazile bi pred nju nepregledne niske stalaže s uštrikanim kapama, primicao bi joj se na otkoračaj do njenih očiju stolić s mnoštvom staklenki i igala, iza njega bi doteturavao kanabe pokriven gumenom plahtom... Iznicala bi i kanta bijele boje prepuna krvavih komada vate i metrima i metrima žutoprljavih zavoja. Netom joj se misao na ordinaciju doktora Grinbergera primirila u glavi, nešto ju je odmah šćepalo za dušnik zaigrao joj je jednjak i drhtanje se produžilo do trbušnog tabuta. Osjetila je stugu i vrlo jasan nagon za povraćanjem, isti onakav kakvog se sjećala dok je bila trudna s blagopočivšim Josom.

Kad je pokrenula tijelo i zbacila sa sebe jorgan, rezak zvuk opruge ispod madraca opomenu je da će probuditi muža, jer je i na taj bezazlen zvuk federa pomjerio ruku prema noćnom stoliću gdje je stalno ležao njegov revolver s dugačkom cijevi i izbočenim preklapačem za nišanje.

Luca se, naravno, prepala i zastala u nakani da izide iz kreveta i ode u kuhinju do česme, ali i tamo bi je zasigurno vrebao miris tuđe kuće, tuđeg posuda razbacanog po stolu nakon sinoćnje večere. Čekaće je kao opomena kredenac s

escajgom, tapacirane stolice oko stola na kojima su doskora sjedjeli ukućani doktora Grinbergera – prežaće je miris joda, vazelina, alkohola i žalfije. Pa i kad bi povratila u biljurnu šolju u zahodu, opet će u njoj, u koži, trbuhu i rodnici, za noktima i u svakoj vlasi na glavi stajati dah liječnikove žene i njene djece, njenih sluškinja i rodbine, njihovih života, nemira i spokojstava.

A šta je ona? Tat? Škorpija, lička snaša i prostakuša, ubiboža i nevjera, zlokrv i zlopatica, nebož il' kopitara? Može li se izrigati ovo što joj je kazivao Jere: "Čuj me, ime! Počekni i poćuti dok ne izdeklemujem! Ej, slušaš li me što ću da ti zborim? Ta kuća, vidi der je, e! Vidiš, kako da ne! E, ta ti je ćivutska kuća od onijeh što su raspeli Isusa na križ i krvcu mu pili ko ajduci i kurjaci s Velebita. Oni su ti varal svijet, zidali od tojega ovake kućurine! Varali na kantar, varali u ajluku! E, sad ti je, Luca, došo redak i da to povrate, e! I vratitli su! I šta mi ti tu sada šmrčaš i bogoradiš? Ubi te miruh ljekarija i kuhinje? E, jesi mi našla ispriku? Ovo je sad tvoj dom! Deder glavu gorenal! Tako te volim, Luce! Briši tu vodurinu ispod očiju i ne blentavi mi više! Gazduj, upravljaj, naređuj onoj curi što je doktora služila i pitaj je usput kako joj je kod njega u službi bilo, pa ćeš ćuti da Jere ne oblaguje! Obiknićeš se ti, Luce, hoćeš krvi mi svetih mućenika! A što se tiće tih sprdaćina što ih doćujaš kako ti se advokatova žena posprduje da si lička snaša – za to im izvрни ovo! Šipak im, da pojedu! Još ćeš ti i te kakva gospoja postati! Otići će Jere u Kloster i u Župni dvor fra Dupilu i kazaće njemu Jere da te ćasne poduće i harmonijumu i pletivu, i bockanju iglom šlingeraja, i kako se uzme vilica, kako nož kad se za sto gospodski sjedne! A haljinku ćeš krojiti po struku u Zagrebu po zadnjoj modi, da znaš!"

U Lucinim ušima odzvanjaju Jerine rijeći – te kako će iz zidova i podova išćistiti miris ljekarija, te kako će zamijeniti stolice u konfiskacionom magacinu... Sve ona razabire, ali kako iz sebe da izbaci stugu?

Od mućnine, da bi se oslobodila i misli na Jeru i na ovu nenadanu promjenu u svom ubožnićkom, ali zdravom življenju u Božinaćkom kršu, Luca pokuša progutati gorku pljuvaćku s korijena jezika. Proguta i božji blagoslov, i Jerino blebetanje, svoj život koji nikad i nije lićio na pravo življenje, nestaše u njoj sve ćežnje osame i ćekanja; polako, kao da smješta ćinije po stolu, ona u svoju iznutricu smjesti turobnu sliku babe Ivane, koja joj je desetak puta vretenom i korijenjem žestokih trava vrtila utrobu i otvarala život kako se u kući ne bi našla nova usta u gladnom i neizvjesnom dobu, jer Jere je malo radio, a više popovao, išao s kraja na kraj obale za poslom i bez posla, vjećan mrgud i svađalo, a ona... Potaman joj je – baba Ivana je u njenom trbuhu, u mozgu – sve je tu, nema kusura, ni popu, ni andelu! Dala je i zagrobini i životu što je imala – kukavna leđa, posramljenu dušu, glog i vrbu, molitvu i svijeću. Stezala je kostrijetan remen u zubima i vukla obremaću na grbi, pojila kravu i ganjala zmiije poskokuše sve dok ne bi odnekud spazila pismoću Tajugu s torbuljinom na trbuhu, gologlava i znojna, s plavom olovćicom za uhom. Evot ti, na! Vikao bi iz dalji daleke, s puškometa. Evo ti ga, s božijim prividom, Luce. Od Jere je, po ćvrakopisu sam razabrao – na!

Isticala je iz nje krv od pobaćaja do pobaćaja, nestajala mladost i gasila se snaga; pogubili se djećaćići i curice, vrijeme išlo, zvonila zvona, umirali Podvalićani i Božinćani, tukli gromi i sijevale munje, a ona...

Kad mladomisnik zapoćne da joj ćita Jerino pismo – sve ukratko i ljuto ko turski handar. Rijeć kratka i suha ko ljeskov prut – prsne i ne oćeše joj dušu. Go

kamen iz pisma izleti i frei u kamen ispod njenih nogu, a mladomisnik živne ko horoz na plitki i skukunji ramena – teško i popiću što joj čovjek jektičavo ispisuje pismo. Išao dan za danom, žandar za žandarom u kuću, pa bajonet, pod rožinu, brkom suču u kiljer, pod kacu, a na stalažu i mirišu ko staori – đe je oružje i dinamit, snaho, pa pod stog slama zabodu noževe s pušaka, razgrnu sijeno ispred krave...

Deder, šta ti je u sandučini, ustašice – pita onaj krakati što joj kuću bolje zna no svoju žandariju i zabada ruku do lakta u mlivo od ječma prebijanca. Nemaš pušku, je li, zlokućo? – pitao je drugi i kundakom odgurkiva tavanska vrata i ko jež se ježi. Će li ih je, zlokotka, sakrila, misni joj kolačić vojska izila!? Žandar primiće glavu i strelja očima: "Hoš li reć za onog svog bandita" i sad joj, dok se prisjeća, iz žandarovih usta bije zadah trule rakije i kiseo, nesvaren, sirotinjski pršut. Brci u žandara žuti, izjedeni dimom i rosni od znoja ispod nosa. "Će drži pušku?" pitao je drugi, onaj s kapom na potiljku, a preko čela mu usjeklica od širita. "E, šuti vražji porod, a ne zna da je, evo ti vako, tu bi žandar vadio zamišljenu žigicu i njom povlačio po dlanu kao da je kani ukresati", da je vako, samo jednim krijesom: kreh, i ode ti krov nad glavom! Pa ti idi i tužakaj – zapalio mi Marko Glavina kuću na pravdi boga! Idi ti, Luce, apostolu, slaba ti je fajda! Ovo i jes za potpalu" kmeketao je brkati. "Ovo ti je jedno pravo zmisko gnizdo, pa šta bi falilo za jednu potpalu i jednu vatru, a? Šta veliš, nevistice?"

I kad odu, strah ostane. Doći će oni opet, čim im prkna osuše vjetrovi, znala je to Luca; naći će bilo kakav povod da ruju i prevrću, da je straše, a zbog čega? Zbog ovoga Jere što hrće kao klada? Traže eskrezit, bombe i pitaj samog Boga šta ne traže, a on – tamo gdje se oduvkario – spava, pije i baš ga briga za njene muke!

Oborena pogleda na krilo, sjedeći na rubu kreveta ko milosnica, Luca raspoznaje šlingeraj svoje noćne košulje; zelen vez pa plavi cvjetići, grana, pa ptičuljak – muka ženskih ruku – pomisli. Oči ženske, ruke ženske, kuća s kućom, grozd na grozdu, san za snom, želja pusta i golema, izmiješana istovijetom, u kvršici, zavrzlami, u molitvi i čekanju. Čekaš kišu, moliš Boga, čekaš ljeto, brojiš dane, muško vrijeme, žensko vrijeme, čekaš dijete, čekaš tele, pipaš vime – eto krave! Stalno čekaš, brojiš, melješ, miso zgasne pa se budi, eto grozda, eto zvona, hajd u crkvu. Klečiš, brojiš – ima li te, svemogući?

Eto popa. Šušti halja, revirenda, sva od toka i pucadi. Bijel pojas, krst od zlata, okrštava kućna vrata – piše kredom bijela slova Baltazare, Baltazare... Ženska duša trepti, drhti i kad jastreb zbobli pile, il' kad kuja jami pače, kad osmoro dadne svinja, il' kad dijete slomi nogu, crni vjetar kad ga uzme. Za vrućicu lijeka nije, ostane joj san pun straha. Ostane joj ženska ruka i pletivo. I pletivom tad zašara, pa polete čudne tice, razvijaju se grane, žice...

Luca pjeva mislima, dira u svom biću neke tanke, paučinaste žice i prignuta gleda u zeleni rub svoje noćne košulje. Kad ju je krojila, kad opervazila? Ih, ko to znade, mili Bože!

Konačno se odluči ustati iz kreveta. Ponovo se javi ona opruga ispod madraca i Jerina ruka iznova poletje prema livoru na stoliću. Neko vrijeme je stajala da vidi hoće li se probuditi, a onda otkorača prema prozoru. Napolju je bilo jutro i čuli su se koraci ranoranilaca po ošljunčenoj cesti. Oprezno je pomakla platno žaluzine i sunce joj zablješti oči, ali je uspjela vidjeti preko ulice, u advokatovom dvorištu, nekakvo kretanje između staza i zelenih grmova. Jedan čovjek je lomatao

rukama, podizao ih i nešto nerazgovjetno vikao, a zatim spazi kako se on saginje prema podrumskom prozoru i nekog izvlači iz podruma, gura ga i ćuška.

Luca neoprezno povuče špagu žaluzine i ona joj se ote, fijuknu motajući platno u rolnu, a zatim snažno udari u drveno kućište iznad prozora. To je bio dovoljno snažan zvuk da se njen muž probudi iz sna i da za tren oka dohvati revolver.

"Koji ti je đavol", izgovori kad ju je spazio uz prozor.

"Probudila me vika", morala je izmisliti laž da ju je spoljni događaj izvukao iz kreveta, a ne onaj košmaran san i miris ljekarija. "Neko larma u advokatovom dvorištu, čuješ li?"

"Ne", promeketa joj muž i vrati revolver na stolić pored kreveta. "Ni samog sebe ne čujem. Opet me boli glava", rondao je logornik, a zatim s mrzovoljom izbaci noge na parket. Pipkao je tabanima ne bi li dohvatio papuče, a kad mu to nije uspjelo, bosonog priđe prozoru. Zurio je trenutak preko ulice, žmirkao kroz obojene letve na advokatovoj kapiji i na kraju mu se bioničast pogled zaustavio na skvrčenom tijelu dječaka i uspravljenoj prilici čovjeka s lovčakom puškom u rukama.

Nezadovoljan što je morao ustati zbog gluposti, logornik se vrati do kreveta, sagnu se i dohvati ispod prečice veliku noćnu posudu i počne stojeći da mokri. Njišući se u tijelu posmatrao je kako se mokraća kolobuča i pjeni, istovremeno osjećajući mučninu u jednjaku. Spusti posudu i oprezno je nogom odgura pod krevet, a onda se okrene prema ženi što je jednako iza stakala promatrala scenu u Oršanićevom dvorištu.

"Iz tebe seljakluk ni kocem čovjek ne bi mogao istjerati" – smrsi na ženu i teturajući se iziđe iz sobe.

1986.

(Odlomak iz romana)